

Ráðstefna *Stöndum vörð um æskuna. Réttur barna til verndar*

Borgartún 7, 30. apríl 2002.

Dr. Sigrun Juliusdóttir, professor í félagsráðgjöf við Háskóla Íslands

Foreldrahlutverk- réttur barna til sinnu og samveru

Tíminn og gildin

Líklega er tíminn oft harðasti húsbóndinn fyrir nútímamanninn. Samfélagsaðstæðurnar, starfshelgun og -frami skapa fólki þröngar skorður. Þetta mótar ytri rammana og hefur vissulega sín áhrif í lífinu en eftir stendur forgangsroðun afgangstímans - hver sem hann er í tímum talið.

Stundum tölum við um tímann nánast eins og örlög eða eitthvað sem við lútum eins og náttúrulögmáli. Samt er hann “eitt af því fáa sem getum stýrt sjálf hvernig við ráðstöfum” (Jónsson, 2000). Viðhorf okkar til hans og nýting endurspeglar ætlanir okkar og gildi en við tjáum það samt einsog ósýnilegt afl sem öllu ræður: “tíminn leyfir það ekki”, eða, með þungu andvarpi: “ég hef alltof lítinn tíma fyrir það sem mér finnst þó mestu skipta”. “Tíminn er að renna út” og eitthvað sem er verulega áhugavert og þarft er stöðvað til að koma að auglýsingum eða dæguþrefni

Áður fyrr var tíminn nánast föst stærð og allt var “á sínum” stað og stundu, en í nútímanum verða ný áreiti og valkostir að stöðugri togstreitu um (forgangs) röðum tímans.

Valið um tímann er augljósast þegar það snertir náin tengsl. Það snýst um “hvaða tengsl” og þann tíma sem við verjum til þeirra. Á einu lífskeiði skiptir eitt meira máli en á öðru. Þannig verða líka foreldrahlutverkin nú svo miklu vandasamari en áður. Það eina sem við vitum um framtíð barna okkar er að þau munu vaxa úr grasi og aðlagast - eða EKKI aðlagast

síðbreyttum aðstæðum í æ fjölbreytilegri heimi- og á það geta foreldrar haft áhrif.

Venjulegir foreldrar vita t.d ofurvel að það er ekki síst í veikindum lítilla barna og þegar eitthvað ber útaf sem tilfinningatengslin styrkjast og það er einmitt sú innistæða, akkerið, sem reynir á þegar barnið þarf að prófa sínar eigin leiðir síðar á unglings-og fullorðinsárum.

Í þessu efni reynir ekki aðeins á fjölskyldustefnu opinberra aðila og vinnuveitenda, það reynir líka á gildismat og vilja foreldra til að forgangsraða, hagræða starfsframamarkmiðum, láta neyslu og tímaeyðsluna víkja fyrir velferð barna og fjölskyldusamveru. Forgangs röðunin og boðin sem í henni felast, skila sér síðar.

Margt bendir líka til að ný gildi og áherslur séu að mótask. Ungt íslenskt fólk er farið að skipuleggja fjölskyldumyndun og sækir fjölskylduráðgjöf og fræðslu um hvernig best skuli staðið að málum. Sama á við í skilnaðarmálunum og þar sé ég áhugaverða breytingu. Í nýlegri rannsókn okkar Nönnu K. Sigurðardóttur ber hæst í niðurstöðunum jákvæðari viðhorf beggja kynja til foreldrasamstarfs og að hagsmunir barnsins eru í fyrirrúmi.

Svo virðist þó sem sterk utankomandi samfélagsöfl hafi deyfandi áhrif á eðlislæga foreldrahvöt. Leiðsögn og stuðningur fá því aukið vægi og þar skiptir samstarf heilbrigðis –og félagsþjónustu miklu, ásamt samstillingu foreldra og kennara - þessara grundvallar “verndara“ hvers barns.

Samfélagsbreytingar : ný fjölskylduverkefni

Á síðustu öld var hlutverk fjölskyldunnar niðurnjörvað í ákveðnum verkefnum til þess að komast af og hjónabandið stóð traustum fótum í gagnkvæmum hagsmunaböndum. Í dag eru það tilfinningaböndin sem eru undirstaðan þ.e. þörfin fyrir fullnægingu tilfinninga um snertingu, og nálægð, að tilheyra og vera mikilvægur fyrir aðra manneskju. Hið breytta

hlutverk fjölskyldunnar skapar henni sérstakt ábyrgðar- og valdaumboð. Þessi áhrifastaða snertir fyrst og fremst afskipti og taumhald – sem er tengihlutverk gegnum tengsl. Hin nýju verkefni fjölskyldunnar eru ekki alltaf áþreifanleg en þau krefjast alls öðruvísi árvekni og vitundar en þau gömlu. Myndugleiki foreldra og áhrifavald mótast af þeim undirtökum sem foreldri nær þegar það gefur sér tíma til að styrkja stoðir parsambandsins og treysta grundvöllinn fyrir tilveru barnsins. Það næst aðeins með samveru og samræðum- og það krefst tíma.

Forsendan til þess að ná áheyrn barnsins, hljómgrunnurinn sjálfur, er hins vegar lagður löngu fyrr - á fyrstu árum barnsins.

Skömmustukennd - tengsl foreldra og barna

Grundvallarþörf barns er að finna nálægð og umhyggju í augnaráði foreldris sem hefur *tíma* til að horfa á það; foreldris sem er sjálfu sér samkvæmt og færir barninu sjálfstraust og öryggi með því að gefa því skýr boð um viðeigandi viðbrögð og hegðun

Nánu tengslin og innri siðaboðin sem kvikna í krafti þeirra eru barninu staðfesting á gildi eigin tilvistar með því að því er ætlað *rými- og tími*. en tímin sem er notaður til að horfa og hlusta, leiðrétt og staðfesta styrkir þá innri rödd og samræðu sem öllu ræður síðar.

Í nýlegri sænskri bók um hvernig tengsl foreldra og barna móta siðvitund og innra taumhald er fjallað um heilbrigða samvisku, skömmustukenndina og tvenns konar birtingarform hennar í nútímasamfélagi, þá rauðu og þá hvítu. Sú rauða er hin heilbrigða skömmustukennd sem vaknar þegar manneskjan gerir eitthvað sem er ekki í samræmi við innri siðaboð hennar. Þá skapast misfella eða sprunga í þeirri samfelldu heild sem djúpstæð siðagildi og eigin hegðun venjulega

mynda. Það er þessi óþægilega tilfinning sem verður hið innbyggða leiðarljós. Hún fær barnið til að vilja hlýða þeim sem það treystir og til að finna og skynja tilfinningalega og vitrænt muninn á réttu og röngu. Aðeins í krafti slíkrar innri stýringar og heilbrigðrar samvisku getur barnið öðlast innra taumhald og leiðrétt hegðun sína sjálf- fyrir og síðar.

Hin tegundin, hvíta skömmustukenndin, er sú afbrigðilega. Hún á sér flóknari rætur. Hún hefur skapast af því að barnið hefur ekki fengið fullnægt frumpörfinni fyrir staðfestingu á sjálfu sér og tilverurétti sínum. *Tímanum* hefur verið varið í annað. Þessi hvíta skömmustukennd sem er óuppbyggileg og brengluð skapar lágt sjálfsmat og vonleysi.

Niðurlægingin, yfir því að vera ekki elskaður og verðugur verndar og umsinnu, felur heldur ekki í sér neitt leiðréttandi afl. Hún skapar ekki lífskraft, heldur ráðvillu og kvíðafullt tóm sem oft verður afdrifaríkt þegar út í hringiðu unglingsáranna kemur. Hin hvíta skömm beinist ýmist inn á við í þunglyndi, fíkniefnaneyslu eða annarri sjálfseyðileggjandi hegðun eða út á við í árásum og eyðileggingu á umhverfinu.

Alheimur og foreldrahlutverk

Í ljósi atburða síðustu mánuða og þeirrar skelfingar sem ríður yfir í heilu heimshlutunum virðast öll vopn slegin úr höndum okkar. Samfélagsrýnar sem fjalla um alheimsáhrif, siðrof og sundrunu tengja umræðuna æ oftar fjölskyldunni og uppeldiskilyrðum (Beck, 1996/1992; Bauman-Bordieu/TINA).

Almenn viðhorf til barna skipta miklu, en mestu skipti aðstæður foreldra og tók þeirra á tilverunni. (Leadbeater (1999, 109-114) bendir á að börn nemi innan fjölskyldunnar hvernig og hvað þau læri). Sú þekking og gildi sem börn tileinka sér í uppvextinum eru hinn raunverulegi mannauður. Nái hin tímafreku verðmæti einsog virðing og umburðarlyndi ekki að skapast í nánnum tengslum bresta

forsendur fyrir nýtingu þess góða sem skólinn og aðrar samfélagsstofnanir reyna að bjóða.

Þegar samfélagsleg upplausn ríkir og börn sjá fullorðna ýmist vera gerendur eða þolendur í ofbeldi og grimmdarverkum í þeim mæli sem þau dynja nú yfir gleymist ekki aðeins að vernda börnin heldur erum við að miðla þeim óbærilega spilltum menningararfi sem þau munu ekki eiga annars úrkosta en bera áfram - í afskiptaleysi eða hatri.

Ef við trúum ekki einfaldlega á að allt stefni að endalokum þá eigum við einn góðan kost (Fletcher, 1988): að foreldrar uppfylli þarfir barna fyrir sinnu og samskipti og kveiki þannig með þeim lífstrú og sterka sjálfskennd með virðingu fyrir sjálfum sér og öðrum börnum. Við, sem búum við velferð og frið höfum tvöfalda ábyrgð: gagnvart okkar eigin börnum OG um leið gagnvart börnum í stríðshrjáðum löndum og hins þriðja heims, í nútíð og framtíð. Áherslubreytingin í hlutverki foreldra og ábyrgra stjórnvalda sækir styrk sinn í þekkingu okkar og velferðarhugmyndir en ekki síst í þá einu raunverulegu auðlind sem við eigum - og stýrum sjálf í þágu barnanna: tímann.